

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 3, Sayı 4 (Aralık 2006)

Mak. #60, ss. 130-141

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi

İbrahim Arıkan

Gaziantep Üniversitesi (Gaziantep)

ÖZET

XI. yy.dan itibaren Ermenilerin Karadeniz'in kuzey bozkırlarına göç etmeye başlamalarıyla, Deşt-i Kıpçak adı verilen bu topraklarda Kıpçak Türkleriyle bir arada yaşamaya başlamışlardır. Kırım'dan başlayarak Ukrayna, Romanya ve Polonya'yı da içine alan bu topraklarda birlikte yaşayan Ermeniler ve Kıpçaklar Kıpçak Türkçesi ile yazılı bir miras bırakmışlardır. Genelde dinî ve hukukî metinlere dayanan bu dil yadigârları XX. yy'ın ikinci yarısından itibaren batılı bilim adamları tarafından incelenmeye başlamıştır. Ermeni Kıpçakçası adı altında incelenen metinlerin yoğun Kıpçak nüfus arasında zamanla Kıpçaklaşan Ermeniler tarafından oluşturulduğu düşünülmüştür. Fakat bu dil yadigârları Ermenilere özgü Hıristiyanlık mezhebi Gregoryen mezhebini kabul eden Kıpçaklar tarafından da oluşturulmuş olabilir. Yapılan son çalışmalarla bu görüş de yaygınlaşmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Kıpçaklar, Ermeniler, Deşt-i Kıpçak, Kıpçak Türkçesi, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri

ABSTRACT

Armenians migrated the northern steppe of Black Sea from XI A.D., began to live together with Qypchaq at Desht-i Qypchaq area. Armenians and Qypchaq Turks that lived together at this area from Qırım to Ukraine, Romania and Poland, had left a written heritage in Qypchaq Turkish. This linguistic heritage based on religious and judicial texts, has been begun to study by western scholars from second half of twentieth century. It has been thought that the texts named as Armeno-Qypchaq has been composed by Qypchaqized Armenians in the intensive Qypchaq population.

But new researches shows that the Qypchaq also who was believed Gregorian sect a peculiar sect to Armenians might compose the Turkish texts with Armenian letters. This view becomes widespread.

KEY WORDS

Qypchaq, Armenians, Qypchaq Turkish, Desht-i Qypchaq, Qypchaq Turkish texts with Armenian letters

1. Giriş : Deşt-i Kıpçak'ta Yaşayan Ermeniler

1064 yılında, Selçukluların Ani'yi fethinden sonra, bu bölgede yerleşmiş olan Ermenilerin önemli bölümü yurtlarından hareket ederek Karadeniz'in kuzeyine doğru göç etmeye başladılar. Özellikle Kırım'a yerleşen ilk Ermeni kabilelerini takiben pek çok Ermeni, Karadenizin kuzeyindeki bozkırlara yerleşecek şekilde kendi topraklarından göç etti. Bu göç hareketleri sonucunda Kırım ve civarında önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olan Ermeniler, buralarda uzun süre yaşadılar (Kutalmış, 2004: 37).

XI. yy.ın ortalarından itibaren Kırım'daki Kafa şehrinde büyük bir Ermeni topluluğu oluşmuştu. Zamanla Lvov'a kadar ulaşan Ermeni kabileleri Vladimir, Lutsk ve Romanya'da Suçov ve Şeret gibi şehirlerde de yoğunlaşmışlardı. Tarihçiler Ukrayna'nın pek çok köyünde yerleşmiş olan Ermenilerin Lvov ve Kamenets gibi şehirlerde pazarlar, kiliseler, hamamlar, yaşlılar yurdu vb. gibi yaşam alanları oluşturduklarını söylemektedir (Chirli 2005: 4).

Omeljan Pritsak, konumuz olan Ermeni Kıpçakçası'nın (biz buna Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi diyeceğiz) temeli sayılması gereken Ermeni ve Kıpçak yakınlaşmasını onların birbirleriyle olan ticaret ilişkilerine bağlamaktadır (Pritsak 1998: 123). Zira Ermenilerin Kırım yarımadasına yerleşmelerini takiben burada ticaretle uğraşmaya başladıkları tarihî belgelerle biliniyor (Chirli 2005: 4-8). Bazı bilgilere göre de, yaptıkları ticaretle yerli halkın ihtiyaçlarını karşılayan Ermenilerin, % 80'inin zanaatla uğraştıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra yakın ilişkide buldukları Kıpçakların diliyle pek çok benzerliği olan Kırım Tatarcası ve Osmanlı Türkçesini anlamakta zorluk çekmemeleri onların tercüman, danışman, müşavir, refakatçi gibi görevlerde de bulunmalarına vesile olmuştur (Chirli 2005: 4).

2. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Üzerine

XI. yy.dan itibaren Deşt-i Kıpçak'ta birlikte yaşamaya başlayan ve XIII. yy.dan itibaren kendi aralarında yakın ilişkiler kuran Ermeniler ile Kıpçak Türkleri, ticaret ve zanaat gibi kazanç alanlarında birlikte yer almışlardır. Bu sebeptendir ki beraber yaşamının dil ve kültür üzerindeki etkileşimini gözler önüne sererler. Yukarıda da bahsedildiği üzere Ermenilerin büyük kısmının ticaretle uğraşıyor olmaları, Türklerin sosyal

hayatında Ermenilerle sürekli beraber olmalarını sağlayan en büyük etkenlerden biriydi. Bu ve benzeri sebepler yüzünden Ermenilerle yakın ilişkiler kuran Kıpçakların zamanla Hıristiyanlaştıkları ve hatta Gregoryen mezhebini kabul ettikleri; yaptıkları evliliklerle de Ermenilerle iyice karıştıkları görülmektedir (Kutalmış 2004: 38). Ortak yaşam alanları paylaşan, hatta Gregoryen mezhebinin Kıpçaklar tarafından kabulüyle de aynı sosyo-kültürel alanda bir araya gelen Ermeniler ve Kıpçak Türkleri muhakkak ki birbirlerinin dillerinden de fazlasıyla etkilenmişlerdir.

Ermenilerin ve Kıpçakların bir arada buldukları dönemlerden itibaren oluşmaya başlayan ve Ermeni Kıpçakçası olarak adlandırılan Deşt-i Kıpçak dili de muhakkak ki bu şartlar içerisinde oluşması sebebiyle farklı bir yapı arz etmektedir. Temeli Kıpçak Türkçesine dayanan ve Ermenice kelime hazinesi de bulunan bu dilin ve bu dille oluşturulmuş yazılı mirasın oluşması hakkında belli başlı iki görüşün varlığı bilinmektedir:

1970'lerden bu yana üzerinde çalışılmaya başlanan Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri alanında uzman olarak bilinen ilim adamları Edward Tyrjarski, Edmund Schütz, Omeljan Pritsak (Pritsak 1988:123) ve Jean Dény gibi isimler bu alanda yaptıkları çalışmalarda Ermeni Kıpçakçası terimini kullanmışlardır.

Bu fikre göre Ermenilerin baskın Kıpçak nüfusu içinde eridikleri ve zamanla kendi dillerini unutarak Kıpçakça konuşmaya ve yazmaya başladıkları tezi savunulmaktadır. Hatta Prof. Garkavets (2001:X)'e göre Ukrayna Ermenileri kendilerini Ermeniler olarak adlandırmalarına ve Ermeni harflerini kullanmalarına rağmen ana dilleri (native language) olan Ermenice'yi tamamen unutmuşlar, Kıpçakça konuşup yazarak, Kıpçakça dua ederek yaşamaya başlamışlardır.

Ermenilerin Kıpçaklaşmış ve kendi dillerini bırakarak Kıpçakça konuşmaya başlamış oldukları görüşünün yaygınlık kazanmasında muhakkak ki XV. yy.dan XVIII. yy.'a kadar olan zaman diliminde bölgeyi dolaşan ve bölgede yaşayan Ermenilerle ve Kıpçak Türkleriyle ilgili bilgiler veren seyyahların önemli etkileri olmuştur. Zira İtalyan kilise adamı Antonia Maria Gratsini (1537-1611), Polonya tarihçisi Martin Kromer (1512-1589), Alman Iogan Alnpeh (? -1636) bölgeyi dolaştıktan sonra yazdıkları seyahat notlarında, bölgede yaşayan ve kendilerini Ermeni olarak adlandıran halkın tamamen Tatarca-Kıpçakça konuştuğunu, ibadet ettiklerini; Ermenice'yi ise sadece belli din adamlarının kullandıklarını ifade etmişlerdir (Chirli 2005: 8).

Günümüzde Ermeni harfli Kıpçakça metinler üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Prof. Alexander Garkavets kısmen bu görüş paralelinde bir fikri ortaya koymaktadır. Önceden ortaya konulan görüşlerin çeşitli eksik yönlerinin olduğunu belirten Garkavets, Altın Ordu iktidarından önce Kıpçakların dört farklı gruba ayrıldıklarını söyler: Bunlardan birinci grup Hıristiyanlığı kabul ederek kendilerini Rum olarak, ikinci grup Ermenilerin Gregoryen mezhebini kabul ederek kendilerini

Ermeni olarak, üçüncü grubun Hazarlarla Museviliği kabul ederek kendilerini Karaim olarak adlandırdıklarını, son grubun ise daha sonra İslamiyeti kabul ettiğini belirtmektedir. Böylelikle bunların ana dilleri olan Ermeni Kıpçakçası'nın Kumanlara, Kırım Tatarlarına, Karaimlere ve Kırım Urumlarına yakın olduğunu belirtmektedir (Chirli 2005:8). Dolayısıyla bu görüşe göre Ermeni Kıpçakları Gregoryen mezhebini kabul eden Kıpçaklardan başkaları değildir.

Ermeni harfli Kıpçak yazı dilinin oluşumu ile ilgili olarak öne çıkan diğer görüş ise Sir Gerard Clauson tarafından ortaya atılan görüştür. Bizim de kabul ederek savunduğumuz bu görüşe göre, Clauson metinlere eleştirel açıdan yaklaşmakta ve üç temel sorunun cevabını ararken Ermeni harfli Kıpçakça metinlerin menşeyini açıklamaya çalışmaktadır. Clauson öncelikle "baskın olarak Kıpçaklardan oluşan bir toplumun, niçin Ermeni alfabesi ile kendi dillerini yazmaya başladıkları ve niçin Ermenileştikleri" (Clauson 1971:8) sorusunun yanıtını aramaktadır. Aslında bu görüşün ortaya konması o döneme kadar var olan, Ermenilerin Kıpçaklaşmış oldukları görüşünün aksini düşündürerek farklı ve doğru bir sonuca ulaşma çabası olarak değerlendirilebilir. Clauson, kendi düşüncelerini açıklamak ve kanıtlayabilmek adına aşağıdaki hipotezleri öne sürer:

Prof. Jean Dény'nin *Armeno-Coman* olarak tanıttığı Ermeni Kıpçakçası *Codex Cumanicus*'daki dil ile yakından ilişkilidir. Bu dil ise bugün Karaimlerin kullandıkları dile ufak tefek farklarla oldukça benzerdir. Karaimlerin dili ise Musevilikten dolayı İbrani alfabesi ile yazıya aktarılmaktadır. Çünkü Karaimlerin kutsal kabul ettikleri kitapları "Eski Ahit" idi. "Eski Ahit" ise İbrani alfabesi ile yazılıydı. Bu iki dil arasındaki temel fark da zaten buradan ortaya çıkmaktadır. Zira Karaim Türkçesinde alıntı dini terimler İbranice iken, Ermeni Kıpçakçasında alıntı dini terimler Ermenice'dir. Peki Türkçe konuştukları ve Kıpçak Türkü oldukları bilinen ve soy olarak Yahudi olmayan Karaimler nasıl oldu da konuştukları dili (İbraniceyi) unuttular. Zira Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri üzerine inceleme yapan bilim adamlarının pek çoğu Ermenilerin kendi dillerini zamanla unuttuklarını ve daha sonra muhafaza ettikleri alfabeleriyle Kıpçakça yazmaya başladıklarını ve Kıpçakça konuştukları görüşünü savunmaktaydılar. Fakat bu açıdan bakıldığında Karaimlerle tezat oluşturan bir durum ortaya çıkmaktadır.

Kudretli bir dilin konuşucularının baskısı ya da etkisi altında bulunan diğer konuşma dillerinin baskın dilden etkilenmesi sonucu karışık diller ortaya çıkabilmektedir. Buna bağlı olarak da Ermeni harfleriyle yazıya aktarılan Kıpçak dilinde ikincil (peripheral) kelimeler Slav kökenli (Polonyaca ve Ukraynaca), temel kelimeler ve şive Kıpçakçadır. Kaldı ki Ermenice kelimelerin varlığı Slavca kelimelerden sayıca daha azdır. Eğer bu dili konuşanlar Kıpçaklaşmış Ermenilerse dildeki temel söz varlığının Ermenice olması gerekecekti.

Polonya'da Ermeni Kıpçakları olarak bilinen ve tamamına yakını Ermeni ya da

Ermeni kıyafetli Rum olduğu düşünülen halkın soyadları Kıpçakçadır. Ermenice değildir. Örneğin; *Chronicle of Komieniec'* te geçen bir şahıs adı "Aksent der Krikor oğlu der Hovannes Anakrec torunu" şeklindedir. Eğer bunlar ırk olarak Ermeni olmuş olsalardı kendi millî terminolojileri gereği "Aksent Krikorian" derlerdi (Clauson 1971:9).

Bunların yanı sıra Orta Çağ Avrupası'ndaki Hıristiyanlık sisteminin en güçlü iki mezhebenden birisi Ortodoksluk diğeri ise Katoliklik idi. Merkezi Roma'da bulunan Katolikliğin din dili Latince iken, merkezi İstanbul'da bulunan Ortodoksların din dili Rumca idi. Ancak Katolik kilisesine mensup olan ve İngiltere'de yaşayan Romanlar Latin olmadıkları halde Katolik, Patriarch Ortodoksları ve bazı Rum Ortodoksları soyca Rum olmadıkları hâlde Rum olarak biliniyorlardı (Clauson 1971:9).

Ermenilerin ise Katoliklerden ve Ortodokslardan farklı olmak üzere kendilerine has bir Hıristiyanlık mezhebi vardı. Gregoryen ismiyle tanınan bu Hıristiyanlık mezhebine inananlar ırk olarak Ermenidirler. İşte bu yüzden Hıristiyan dünyasında Gregoryen mezhebine mensup olan bir insanın Ermeni olarak düşünülmesi yadırganmamalıdır (Clauson 1971:9). Bu noktadan hareketle Ermenilerle birlikte yaşarken Hıristiyanlığın Gregoryen mezhebini din olarak kabul eden Kıpçakların, Ermeni olarak görülmesi çok normaldir. Dolayısıyla Kıpçak dilli olup da Gregoryen olan bir Hıristiyan, Katolik yahut Ortodoks bir Hıristiyan tarafından rahatlıkla "Ermeni" olarak adlandırılabilir.

Clauson, makalesinin devamında belli başlı bazı Hıristiyan misyonerlik faaliyetlerinden de bahseder. Buna göre seçilen bölgedeki insanlara Hıristiyanlığın bazı seremonileri öğretilir. Hıristiyan dua kitapları ve İncil hedef kitlenin diline aktararak, Hıristiyanlığın din kitaplarının daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılır. Böylelikle insanlara kendi dillerinde dua edebilmenin çekici yönü de sunulmuş olur. *Codex Cumanicus* yukarıda bahsedilenlere örnek nitelikte bir eserdir (Clauson 1971:10).

Bunun yanı sıra Prof. Garkavets tarafından neşredilen *Töre Bitigi* (Garkavets 2003) adlı eserde geçen bir ibare de ortaya konulan bu fikri doğrular niteliktedir. Hıristiyan inançlarını esas alarak oluşturulmuş bir nevi kanun kitabı olan *Töre Bitigi* adlı eserde söz başı olarak kabul edebileceğimiz bölümde geçen "*Tilindän ermenininj latingä çıxargandır, latindän pol'skiygä, pol'skidän bizim tilgä, xayı ki başlanıyr bu sözlär bilä*" (Garkavets vd, 2003: 74) ifadesinden metinde kullanılan dil ile Ermeni dilinin birbirinden ayrıldığını görebiliyoruz. Dilin ayrımının yapılabilmesi ile muhakkak ki Kıpçakların ve Ermenilerin farklı dillerin konuşucuları olarak görülmesi gerçeği de ortaya çıkmıştır.

Yukarıda sıralanan tezlerin yanı sıra şu hususları da gözden kaçırmamak yerinde olacaktır. Ermeniler kendi yurtlarından Deşt-i Kıpçak'a göç ettiklerinde komşuları genelde Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine ve İslâm dinine mensup kavimlerden oluşuyordu. Dolayısıyla kendi mezheplerini yaymak için uygun bir ortamın

bulduğunu gören Ermeniler, Kıpçakları dini propaganda yapmaya uygun bir grup (pagan) olarak seçtiler. Ardından da kendi din kitaplarını Kıpçakçaya aktarmaya başladılar. Muhtemelen bildikleri tek alfabenin Ermeni alfabesi oluşu da onları, Kıpçakçayı Ermeni harfleri ile yazmaya sevk etti (Clauson 1971: 11).

Bununla birlikte Ermeni Kıpçakları olarak isimlendirilen grubun Kuman diliyle konuşması ve Ermeni yüksek kilisesine bağlılıklarının bilinmesi onların ırk olarak Ermeni olduklarını söylemek için yeterli bir delil değildir. Ancak Gregoryen (Monophysite) mezhebine bağlı olduklarını bildirmek için yeterlidir. Tabii ki Ermeni Kıpçakçası olarak isimlendirilen dili konuşan toplulukların ırkî açıdan tam anlamıyla Kıpçak olduklarını söylemek de mümkün değildir. Ancak, eğer baskın nüfus Ermenilere ait olsaydı, dildeki ağırlıklı kelime kadrosunun Kıpçakça yerine Ermenice olması gerekirdi. Fakat bunun tersine konuşma dilinde de Ermenice kelimeler sadece çok küçük bir oranda idiler (Clauson 1971:11).

Ermeni harfli Kıpçakça metinlerin dilinin genel kelime kadrosu incelendiğinde de Türk dilinin tarihi gelişimiyle örtüşen bir tablo ortaya çıkacaktır. Çünkü metinlerde kullanılan kelime kadrosunu oluşturan birinci katmanın Orhun Türkçesi'nden ve Uygur Türkçesi'nden yadigâr kalan kelimelerden oluştuğu rahatlıkla görülebilir. Hem dini terimlerin, hem de fiillerin bu dönemden beri devam eden müşterek Türkistan Türkçesinin birer parçası olduklarını anlamak hiç de zor değildir. Daha sonraki katman ise Orta Türkçe döneminin en önemli eserlerinden olan *Divan ü Lugati't - Türkün* ve *Kutadgu Bilig'in* kelime dağarcığının metinlere yansımalarıdır. *Divan'ın* yazarı olan Kaşgarlı, eserini hazırlarken Hakaniye lehçesi içinde kabul edilebilecek pek çok yerli ağzın yanı sıra, Oğuz ve Kıpçak şivelerinde var olan pek çok kelimeyi de eserine almıştı. Birbirine yakınlık gösteren Oğuz ve Kıpçak Türkçesi kelimelerinin Ermeni harfli Kıpçakça metinlerdeki varlığı dikkati çekecek kadar belirgindir. Ermeni harfli Kıpçakça metinlerin söz varlığını oluşturan üçüncü katman ise Harezmi Türkçesi eserlerinden olan Kutb'un *Hüsrev ü Şirin'i*, Harezmi'nin *Muhabbetnamesi*, *Nehcü'l-Ferâdis* ve *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eserlerde kullanılan söz varlığıdır (Clauson 1971: 12). 1575 tarihli Krakow Chartorsky Museum'da kayıtlı olan *Zebur* üzerine yapılan incelemede (Ankan, 2006: 359) "sahiplenmek" anlamında kullanılan *meñâr-* fiilinin aynı anlamla sadece *Mukaddimetü'l-Edeb* (Yüce 1993: 156)'de karşımıza çıktığı görülmektedir.

Tyrjarski hazırlamış olduğu *Dictionnaire Arméno-Kiptchak* (1968-1972) (Ermeni Kıpçakçası Sözlüğü'nün temelini oluşturan Ermeni harfli Kıpçakça sözlüklerde geçen Ermenice kelimelerin klasik Ermenice'ye ait olduğunu, çağdaş Ermenice'de kullanılmadığını da ifade etmektedir. Bu da bize Ermenilerin kendi dinî kitaplarının anlaşılmasına yardımcı olabilmek amacıyla bu sözlükleri hazırladıklarını göstermektedir. Zira misyonerlik faaliyetlerinde aslanan dinî kitabın dilinin anlaşılabilmesini sağlamaktır (Clauson 1971: 13).

Yukarıdaki tespitlerin tümü göz önüne alındığında görülmektedir ki Ermeni harfli Kıpçakça metinlerin asıl dili Kıpçak Türkçesidir. Ermenilerin Kıpçaklaşarak bu dili kendi ana dilleri olarak kabul ettikleri düşüncesi de eldeki verilerle geçerliğini yitiren bir fikir olmuştur. Burada asıl düşünülmesi gereken Kıpçak Türklerinin Gregoryen mezhebini kabul edip Hıristiyan olduktan sonra Ermeni harflerini kullanmış olmaları ihtimalidir. Kaldı ki Türklerin din değiştiren, o dinin kutsal metin/metinlerinde kullanılan alfabeyi de Türkçeyi yazmak için kullandıkları bilinmektedir.

3. Dünya Kitaplıklarındaki Ermeni Harfli Kıpçakça Metinler

1. Kiev'de (28 adet mahkeme defteri)
2. Lvov'da (1 sözlük ve 26 farklı belge)
3. Erivan'da (filoloji içerikli ve kiliseye ait 9 el yazması)
4. St.-Petersburg'da (bir sözlük, bir adet Velilerin Yaşamları kitabı ve bir Zebur)
5. Viyana'da (3 sözlük, Hıristiyanlık ve mahkemeyeyle ilgili 13 el yazması yasa kitabı, mahkeme defterleri, Zeburlar, dua kitapları, Anton Vertabed'in 3 adet vaaz kitabı),
6. Venedik'te (vakayinameler, mahkeme defterleri Zebur ve dua kitapları olmak üzere 10 el yazması),
7. Krakov, Varşova ve Vroslav'da (Zebur ve dua kitapları, bir adet doğu takvimi, 1528-1604 yıllarına ait Sudebnik'i de içeren 11 el yazması),
8. Paris'te (Zebur, Takvim, Sudebnik ve Hikmetli Akir hakkında menkıbe ve vakayinameleri içeren 4 el yazması),
9. Romanya Gerl'de (Zebur)
10. Leiden'de (basılı bir dua kitabı) çeşitli müze ve kitaplıklarda saklanmaktadır. Leiden'deki dua kitabı Türkçe olarak basılmış ilk kitaptır. Bu eser üzerine 2005 yılında Çukurova Üniversitesi'nde Nadejda Chirli tarafından bir doktora tezi çalışılmıştır (Chirli, 2005).

Yukarıda belirtilen kitaplar aşağıda buldukları kütüphanelerin isimleri ve bu kütüphanelerdeki tasnif numaraları ile birlikte verilmeye çalışılmıştır.

Zeburlar

1. Krakow, Chartorysky Müzesi, 3546/III	262 y. /524 s.
2. Viyana, National Kütüphanesi, Cod. Arm. 13	212 y. /424 s.
3. Venedik, Mekhitarist Kütüphanesi, 11	316 y. /632 s.

4. Venedik, Mekhitarist Kütüphanesi, 81	? /?
5. Venedik, Mekhitarist Kütüphanesi, 359	316 y. /632 s.
6. Venedik, Mekhitarist Kütüphanesi, 1817	354 y. /708 s.
7. Paris, National Kütüphanesi, Arm. 5	202 y. /404 s.
8. Gerla, Romania, Regional Müzesi, ms. 6?	/?
9. Erivan, Matenadaran, 2267, a part	10 y. /20 s.

Dua Kitapları

1. Krakow, Chartorysky Müzesi, 2412	/426 s.
2. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 143	283 y. /566 s.
3. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 525	200 y. /400 s.
4. Leiden, University Kütüphanesi	/168 s.
5. Erivan, Matenadaran, 2267	2 y. /3 s.
6. Erivan, Matenadaran, 2403	211 y. /422s.

Velilerin Yaşamları

1. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 536	127 y. /254 s.
2. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 468, a part	32 y. /64 s.
3. Paris, National Kütüphane, Arm. 194, a part	41 y. /82s.

Vaazlar

1. Varşova, Int of Oriental Studies, 6	101 y. /202 s.
2. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 479	216 y. /432 s.
3. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 480	239 y. /478 s.
4. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 481	152 y. /304 s.

Aziz Paul'ün Mektupları

1. Venedik, Mekhitarist Kütüphanesi, 446	143 y. /286 s.
--	----------------

Yasa Kitapları

1. Paris, National Kütüphanesi, Arm. 176	113 y. /226 s.
2. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 468, a part	98 y. /196 s.

3. Wrocław, Ossolineum Kütüphanesi, 1916 343 y. /686 s.

Yıllıklar

1. Paris, National Kütüphanesi, Arm. 194, a part 17 y. /34 s.

2. Viyana, Mekhitarist Kütüphanesi, 1700 /169s.

<http://198.62.75.1/www1/pater/source/armeno-qypchaq.html>

4. Türkolojide Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası

Kitaplar:

- ALTINKAYNAK, E. (2006) Gregoryan Kıpçak Dil Yadigarları, IQ Kültür-Sanat Yay., 2006.
- CHİRLİ, N (2005). *Algıs Bitigi Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı*, Haarlem: SOTA.
- DASHIAN, JA. (1985). *Catalog der Armenischen Handschriften in der Mechitaristen-Bibliothek zu Wien*. Wien.
- DENY, J. (1957). *L'arméno-Coman Et Les "Éphémérides" De Kamieniec (1604-1613)*. Wiesbaden.
- DENY, J., TRYJARSKI, E. (1946b) La Littérature Arméno-Kiptchak, *Philologiae Turcicae Fundamenta*. Wiesbaden, 2., 805-806.
- GARKAVETS, A. (1987) *Kıpçakskie Yazıki: Kumanskiy i Armyano-Kıpçakskiy*, Alma-ata: Izdatelstvo "Nayka" An KazSSR
- GARKAVETS, A., KHURSHUDIAN, E. (2001). *Armenian-Qypchaq Psalter Written By Deacon Lussig From Livi*, Almaty: Desht-i Qypchaq.
- GARKAVETS, A., SAPARGALIEVA, G, KAPRALDIKI, M. (2003) *Töre Bitigi*, Almaty: Deşt-i Kıpçak.
- GARKAVETS, A., (2002). *Kıpçakscoe Pis'mennoe Nasledie 1 Katalog i Teksti Pamyatnikov Armyanskim Pis'mom*, Almaty: Deşt-i Kıpçak.
- KOWALSKI, T. (1996) *Karayim Lehçesi Sözlüğü*, (çev: KEMAL AYTAÇ), Ankara: Engin Yayınları.
- MACLER F. (1908). *Catalogue Des Manuscrits Arméniens Et Géorgiens De La Bibliothèque Nationale*., Paris.
- PRİTSAK, O. (1959a). Armeno-Kiptschakisch, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden, 1, Tü. Çev.: Mehmet Akalın, *Tarihi Türk Şiveleri*, ss.81-87.
- SAĞLAR, F., GRÖNBECH, K. (1992). *Koman Lehçesi Sözlüğü*, Ankara.
- SCHÜTZ, E. (1968). *An Armeno-Kipchak Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-1621*, Budapest.

Makaleler:

- ASIM, N., Kıpçak Türkçesine Dair, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*. 1, (4), 381-383.
- CHİRLİ, N. (2005). Ermeni Kıpçakçasının Söz Varlığındaki Slavca Kelimeler Üzerine, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 131-157.
- CLAUSON, G. (1971). Armeno-Qipçaq, *Rocznik Orientalistyczny*. 34 (2), 7-14.
- DACHKÉVYTCH, YA., TRYJARSKI, E. (1981) "La Chronique de Pologne" – Un Monument Arméno-Kiptchak De Première Moitié Du XVII Siècle, *Rocznik Orientalistyczny*, 42 (1). 5-26.

- DENY, J., TRYJARSKÍ, E. (1964a). "Histoire Du Sage Hikar" Dans La Version Arméno-Kiptchak, *Rocznik Orientalistyczny*, 27 (2), 7-61.
- DOERFER, G. (1968). Literatur Zum Armeno-Kiptschakischen, *Ural-Altische Jahrbücher*. 40 (3-4), 250-252.
- DUBIŃSKA, Z. Z. (1961). Badań Nad Psałterzami Ormiańskimi W Języku Kipczackim, *Przegląd Orientalistyczny*, 2 (38), 203-214.
- KOWALSKI T. (1936). Ormiańskie Oprawy Lwówskich Książ XVI Wieku, *Rocznik Orientalistyczny*, XI (1935), 214-219.
- KRAELITZ-GREIFENHORST F. VON. (1912). Sprachprobe Eines Armenisch-Tatarischen Dialektes In Polen, *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, 26, 307-324.
- KUTALMIŞ, M. (2004). On The Armeno Kipchak, *Karadeniz Araştırmaları*, 2, 35-40.
- KUTALMIŞ, M. (2004). Ermeni Kıpçakçasında Olumsuzluk Şekilleri, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 17, 133-141.
- KUTALMIŞ, M. (2003). On Turkish in Armenian Script, *Journal of Economic and Social Research*, 5 (2), 47-57.
- KUTALMIŞ, M. (2003). Ermenice ve Ermeni Harfli Türkçe Eserlerin Türk Ermeni İlişkilerindeki Yeri, *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, Ankara/Türkiye, III, 127-137.
- LEWICKI M., KOHNOWA R. (1957). La Version Turque-Kiptchak Du "Code Des Lois Des Arméniens Polonais" D'après le ms. N 1916 de la Bibliothèque Ossolineum, *Rocznik Orientalistyczny*, 21, 153-300.
- MENGES, K. (1972). Zur Etymologie des Armeno-Kiptschakischen, *Der Islam* 48 (2), 298-332.
- SCHÜTZ, E. (1961a). An Armeno-Kipchak Print from Lvov, *Acta Orientalia Hungarica*, 13 (1-2), 123-130.
- SCHÜTZ, E. (1961b). On the Transcription of Armeno-Kipchak, *Acta Orientalia Hungarica*, 12 (1/3), 139-161.
- SCHÜTZ, E. (1962). An Armeno-Kipchak Text from Lvov, *Acta Orientalia Hungarica*, 15 (1-3), 291-309.
- SCHÜTZ, E. (1966). Re-Armenisation and Lexicon. From Armeno-Kipchak back to Armenian, *Acta Orientalia Hungarica*, 19 (1), 99-115.
- SCHÜTZ, E. (1971). Armeno-kiptschakische Ehekontrakte und Testamente, *Acta Orientalia Hungarica*, 24 (3), 265-300.
- SCHÜTZ, E. (1976). Armeno-Kiptschakisch und die Krim, *Hungaro-Turcica*, 185-205.
- TRYJARSKÍ, E. (1968). Zodyak Bölge Burçlarının Bir Ermeni-Kıpçak Listesi, XI. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara, 127-152.
- TRYJARSKÍ, E. (1968-1972). *Dictionnaire Arméno-Kiptchak D'après Trois Manuscrits Des Collections Viennoises*, Warszawa, 1-4.
- TRYJARSKÍ, E. (1975). Les Noms De Personnes Dans Les Écrits Arméno-Kiptchak: Un Essai De Classification, *Actes Du Xie Congrès International Des Sciences Onomastiques*, Sofia, 1972, 365-381.
- TRYJARSKÍ, E. (1976a). A Fragment of an Unknown Armeno-Kipchak Text from Polish Collections, *Rocznik Orientalistyczny*, 38, 291-302.
- TRYJARSKÍ, E. (1976b). An Armeno-Kipchak Sermon by Anton Vartabed from the 17th Century, *Tractata Altaica*, 647-674.
- TRYJARSKÍ, E. (1976c). Der Zweite Brief Des Paulus An Die Korinther In Armeno-Kiptschakischer Version Und Seine Sprache, *Altaica Collecta*, 267-344.
- TRYJARSKÍ, E. (1977). The Confession of Anton Vartabed, *Studia Orientalia*, 47, 271-279.
- TRYJARSKÍ, E. (1979/1980). An Armeno-Kipchak Version of the Lord's Prayer, *Harvard Ukrainian Studies*, 3/4, 896-901.

- TRYJARSKİ, E. (1982). How to Live to Be (at Least!) a Hundred and Twenty?, *Acta Orientalia Hungarica*, 36 (3), 539-544.
- TRYJARSKİ, E. (1983). A Fragment of the Apochryphal Psalm 151 in its Armeno-Kipchak Version, *Journal of Semitic Studies*, 28 (2), 297-302.
- TRYJARSKİ, E. (1984). A List of Armeno-Kipchak Verbs Including Their Basic Grammatical Forms, *Bulletin of the Institute for the Study of North Eurasian Cultures*, 69-109.
- TRYJARSKİ, E. (1989). The Story of Holy Mariane in the Kipchak Language of the Polish Armenians, *Journal of Turkish Studies*, Harvard University, 13, 205-236.
- TRYJARSKİ, E. Armeno-Kipchak Advices about Growing of Fruits and Flowers, *Silk Road Studies*, V., ss. 367-377.
- TRYJARSKİ, E. (1992). One More Sermon by Anton Vartabed, *Acta Orientalia Hungarica*, L (1-3), 301-320.
- TRYJARSKİ, E. (1999). Oguz (Ottoman) Elements in Armeno-Kipchak // *Acta Viennensia Ottomanica: Akten des 13. CIEPO – Symposiums (Comité International Études Pré-Ottomanes et Ottomanes) vom 21. bis 25. September 1998*, 359-362.
- TRYJARSKİ, E. (2000). On the Importance Of Slavic Elements In Armeno-Kipchak Texts, *Studia In Honorem Stanislai Stachowski Dicata / Folia Orientalia*, XXXVI, 343-351.
- TRYJARSKİ, E. (2001), Arabic and Persian Loan Words in Armeno-Kipchak, *Hasan Eren Armağanı*, Ankara: TDK Yay.,
- VÁSÁRY, S. (1969). Armeno-Kipchak Parts from the Kamenets Chronicle, *Acta Orientalia Hungarica*, 22 (2), 139-189.
- (<http://www.qypchaq.freenet.kz/Bibliography.htm>)

Tezler:

- ARIKAN, İ. (2006). *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur Metin-Dizin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Gaziantep.
- CHİRLİ, N. (2005). *Bir Ermeni Kıpçakçası Metni: Algış Bitigi (Durum Ekleri İncelemesi, Metin, Dizin)*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Adana.

Kaynaklar

- ARIKAN, İ. (2006). *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur Metin-Dizin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Gaziantep.
- CHİRLİ, N. (2005). *Bir Ermeni Kıpçakçası Metni: Algış Bitigi (Durum Ekleri İncelemesi, Metin, Dizin)*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Adana.
- CLAUSON, G. (1971). Armeno-Qıpçaq, *Rocznik Orientalistyczny*. 34 (2), 7-14.
- GARKAVETS, A., KHURSHUDIAN, E. (2001). *Armenian-Qypchaq Psalter Written By Deacon Lussig From Lviv*, Almaty: Desht-i Qypchaq.
- GARKAVETS, A., SAPARGALIEVA, G, KAPRALDIKI, M. (2003) *Töre Bitigi*, Almaty: Deşt-i Kıpçak.
- KUTALMIŞ, M. (2004). On The Armeno Kipchak, *Karadeniz Araştırmaları*, 2, 35-40.
- PRİTSAK, O. (1959a). Armeno-Kiptschakisch, *Philologiae Turcaicae Fundamenta*, Wiesbaden, 1, ss.81-87. Tü. Çev.: Mehmet Akalın, *Tarihi Türk Şiveleri*,
- TRYJARSKİ, E. (1968-1972). *Dictionnaire Arméno-Kiptchak D'après Trois Manuscrits Des Collections Viennoises*, Warszawa, 1-4.

YÜCE, N. (1993). *Mukaddimetü'l – Edeb.* Ankara : TDK Yay.
www.qypchaq.freenet.kz

İbrahim Arkan

Araş.Gör., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü araştırma görevlisi.

Adres: Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi , Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep / TÜRKİYE.

E-posta: arikan@gantep.edu.tr

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 5 Eylül 2006

Yayına kabul edildiği tarih: 10 Ekim 2006

E-yayın tarihi: 30 Aralık 2006

Çıktı sayfa sayısı: 12

Kaynak sayısı: 10